

11.5

Eponimy i hagonimy

Eponimy są częste w binominalnej nomenklaturze botanicznej. Od nazwisk lub imion tworzono nazwy rodzajowe i epitety gatunkowe roślin. Stało się tak dzięki temu, że LINNEUSZ dopuścił, aby tworzyć nazwy rodzajowe dla upamiętnienia znanych botaników, ogrodników i zasłużonych mecenasów nauki (LINNAEUS 1770:276nn). np. Claude Joseph GEOFFROY → *Geoffroea* L. Odtąd zaczęto ustanawiać takie na wielką skalę.

W nomenklaturze surowców leczniczych i w przedlinneuszowskich aptecznych nazwach roślin jest za to bardzo mało eponimów i wskazują one autorów, którzy pisali o roślinie czy surowcu, a także inne osoby związane z jego historią. Nazwy surowców: *radix Hippocratis*, *scammonium Dioscoridis*, *amomum Plinii*, *radix/bulbus pancratii Dioscoridis*, *radix phu Dioscoridis*, *radix natricis Plinii*³²², *radix hellebori Hippocratis*³²³ upamiętniają lekarzy starożytnych. Przytaczano je do XVIII w. Zadziwiające, że mimo pozycji dzieł GALENA i DIOSKURYDESA w medycynie i farmacji, tak niewiele eponimów roślin powstało. Później znajdujemy w farmacji tylko dwie nazwy kory patagońskiego drzewa *Drimys winteri* J.R. Forst. et G. Forst. [= *Wintera aromatica* Murr.]: w XVII w. *cortex Winteranus* (CLUSIUS 1605:75), a w XVIII w. *cortex Magellanicus*. William WINTER był to kapitan, który przywiózł tę korę KLUSJUSZOWI znad Cieśniny Magellana, tam rośnie to drzewo.

Leki złożone i niektóre nietypowo sporządzane preparaty nazywano często od nazwisk lekarzy, którzy zaproponowali lek lub metodę sporządzania, np. *emplastrum de crusta panis Montagnanae* – „okład ze skórki chleba [sposobem] MONTAGNANE’A” (SPIELMANN 1774:14), *extractum Garayanum* – typ maceratu według metodyki hr. DE LA GARAYA z 1745 r. Nazwisko w nazwie leku aż do pocz. XIX w. oznacza jedynie autory-

zowanie receptury (reklama i patent weszły do farmacji wraz z przemysłową produkcją leku). Dla botaniki farmaceutycznej ważne są nazwy przypadkowo naśladowujące nazwy gatunkowe:

- *syrupus Althaeae Fernelii* to syrop złożony z prawosławem *Althaea officinalis* L., opracowany przez angielskiego lekarza nazwiskiem FERNEL (np. DISP. BORUSS.-BRAND. 1744:142);
- *tinctura Artemisiae Rademacheri* oznacza nalewkę RADEMACHERA z bylicy pospolitej *Artemisia vulgaris* L. (RIEGEL 1854:129);
- *stomachicum Poterii*, *pulvis Poterii* – ziółka POTERIUSA, preparat złożony (PARENT 1761:147) (zbieżność z nazwami gatunków roślin [*Poterium sanguisorba* L.], [*Astragalus poterium* Pall.] i łac. *poterium* dla *Sarcopoterium spinosum* (L.) Spach.);
- *decoctum Avenae Lowerii* (BOECLER 1747:248) – odwar z ziarna owsianego (*Avena sativa* L.) metodą LOWERA.

LINNEUSZ zabronił tworzenia nazw gatunków roślin od imion świętych chrześcijańskich, tworzył je od imion postaci mitologicznych (LINNAEUS 1751:170n, §236n). Hagonimy jednak są częste w ludowych nazwach roślin. Jeśli dostały się do nomenklatury surowców leczniczych i kosmetycznych w farmacji, zdradza to trop: z etnofarmacji i czas, w którym się to stało: przed publikacją *Species Plantarum* (1753 r.).

Hagonimy w nazwach materii medycznej i kosmetycznej miały różne funkcje:

- podkreślenie własności leczniczych³²⁴: *herba sanctae Mariae* (komosa piżmowa *Chenopodium ambrosioides* L.), *carduus Mariae* (ostropest plamisty *Silybum marianum* (L.) Gaertn.), *herba sancti Crucis* (tytoń szlachetny *Nicotiana tabacum* L.), *lignum sanctae Crucis* (jemioła pospolita *Viscum album* L.) – odniesienia do Maryi i Krzyża Św.;

³²² Kolejno: ciemiernik biały *Helleborus niger* L., *Convolvulus sagittifolius* Sibth. et Sm., korzennik lekarski *Pimenta dioica* (L.) Merr., urginia morska *Drimys maritima* (L.) Stearn [= *Scilla maritima* L.]; kozłek wielki *Valeriana phu* L.; *Ononis natrix* L.

³²³ Miłek wiosenny *Adonis vernalis* L. lub ciemiernik wschodni *Helleborus orientalis* Lam.

³²⁴ To samo wskazuje przymiotnik *sanctus* – „święty”: *semen sanctum* to koszyczki bliskowschodnich gatunków bylic: *Artemisia judaica* L., *A. maritima* L., *A. cina* Berg i *A. santonicum* L.; *lignum sanctum* to drewno gwajakowca lekarskiego *Guaiacum officinale* L.

- uczczenie osób świętych, np. *faba sancti Ignatii* – „bób Św. Ignacego z Loyoli” (nasiona *Strychnos ignatii* Berg.). Nazwę nadali misjonarze jezuitcy na Jawie ku czci założyciela swego zakonu;
- związek z postaciami biblijnymi, np. *panis sancti Joannis* – owoc szarańczyny strąkowego *Ceratonnia siliqua* L., pożywienie Św. Jana Chrzciciela na pustyni;
- wskazanie początku okresu, w którym roślina nadaje się do zbioru, za pomocą kalendarza liturgicznego:
 - dzień, w którym zakwita roślina lecznicza: *herba sanctae Cunigundis* (sadziec konopiasty *Eupatorium cannabinum* L.) na Św. Kunegundy (24 VII)³²⁵,
 - dzień, odkąd owoce są dojrzałe, np. *nux Lamperiana* (leszczyna pospolita *Corylus avellana* L.) – od Św. Lamberta z Maastricht (wspominanego 17 IX), od tego dnia orzechy laskowe miały nadawać się do zbioru (FRANCKEN 1716:405);
- patronat świętego lub świętej nad leczeniem choroby. Na przykład do Św. Apolonii (wspomnienie 9 I) modlono się w chorobach zębów. Korzeń bertramu właściwego *Anacyclus pyrethrum* (L.) Lag., ceniony środek uśmierający ból zębów, zwano „korzeniem Św. Apolonii” (WENDA I WIOROGÓRSKI 1887:xliii, BOLÉO 1960).

Czasami eponim powstawał z toponimu wskazującego pochodzenie surowca lub towaru, np. *saccharum Thomae* = *saccharum Thomaeum* – cukier trzcinowy z portugalskiej Wyspy Św. Tomasza w Zatoce Gwinejskiej; *china sanctae Luciae*³²⁶ – kora chinowa z Wyspy Św. Łucji na Małych Antylach; *radix sanctae Helenae*³²⁷ – korzeń z kanadyjskiej Wyspy Św. Heleny na Rzece Św. Wawrzyńca.

³²⁵ W tej grupie znajduje się wiele zbieżnych, mało utrwalonych nazw innych roślin leczniczych.

³²⁶ *Exostema sanctae-luciae* (Kentish) Britten

³²⁷ Być może to cibora *Cyperus* L.?

11.6

Homonimy

Homonimy nazw roślin. Botanika przedlinneuszowska zawiera pewną liczbę rzeczowników bardzo rozpowszechnionych w wielowyrzutowych nazwach roślin. Jedną z wielu zasług LINNEUSZA jest stworzenie od podstaw potrzebnej nomenklatury przez uściślenie dotychczasowych i utworzenie (bądź usankcjonowanie za wcześniejszymi dziełami, szczególnie TOURNEFORTA) niezliczonej ilości nowych nazw rodzajowych, odpowiadających ścisłym potrzebom taksonomicznym. Omówienie tego problemu zawarte jest w LINNAEUS 1751:159nn,§213–219.

Do szczególnie wieloznacznych nazw roślin sprzed poł. XVIII w. należą: wśród roślin kwiatowych *saxifraga*, *betonica* (i jej zniekształcenia: *veronica*, *vettenica*, *beronica* itp.), *dentaria*, *consolida*, *elatine*, *gramen*, *limonium*, *lotus*, *lunaria*, *nasturtium*, *alsine*, *iva*, *viola*, *palma*, *trifolium*, *aconitum*; wśród grzybów i porostów *agaricus*, *lichen*, *boletus*, *fungus*; wśród glonów *fucus*, *alga*, *muscus*, *conferva*; a wśród mchów i wątrobowców *muscus* i *hepatica*. Nazwy te wchodziły także w skład starych nazw roślinnych i grzybowych surowców leczniczych. Sprawiają problem w przedlinneuszowskiej nomenklaturze gatunków i surowców aptecznych. W tab. 7 widzimy, że nazwa *auricula*... była wspólna dla dwu niespokrewnionych gatunków leczniczych: grzyba uszaka bżowego [*Tremella auricula* L.] i rośliny kwiatowej jastrzębca kosmaczka *Hieracium pilosella* L., nazwa *ruta* – dla paproci zanokcicy murowej *Asplenium ruta-muraria* L. i rośliny kwiatowej ruty zwyczajnej *Ruta graveolens* L., a *rosmarinus* dla roślin kwiatowych niebędących zamiennikami w terapii: rozmarynu lekarskiego *Rosmarinus officinalis* L. i bagna zwyczajnego *Ledum palustre* L. To pułapki grożące pomyłkami oraz zacierające różnice botaniczne między roślinami (i jak się okazywało dzięki systematyce również różnice lecznicze). Wywodzą się z powierzchownej znajomości roślin (przykład nazwy aptecznej *Rosmarinus* – liście *R. officinalis* i *L. palustre* po wysuszeniu są podobne!) lub są przypadkowymi zbieżnościami (przykład nazw *auricula*).

Szczególne niebezpieczeństwo dotyczące definicji gatunkowej surowca leczniczego pojawiało się wówczas,